

روان‌شناسی زن و مرد

حجت الاسلام والمسلمین علی احمد پناهی
دکتر مسعود جان بزرگی

پاییز ۱۴۰۱

سخن ناشران

حوزه‌های علمی شیعه، نگهبانان تراث جاوید معارف و علوم و پاسداران حریم شریعت و عقاید اسلامی‌اند. این رسالت خطیر، مسئولیت عالمان دین‌باور را در عرصه تعلیم و تربیت، دوچندان نموده است. دغدغه‌های همیشگی عالمان متعهد، نسبت به اصلاح و غنابخشی کمی و کیفی شیوه‌ها، متون و الگوهای آموزشی، در راستای بالندگی و پویایی و کارآمدی نظام آموزشی حوزه، ضرورت بازنگری و اصلاح و تدوین و ارائه متون نو و کارآمد را، مورد تأکید قرار می‌دهد. البته از یک‌سو، منزلت و جایگاه متون درسی در حوزه‌ها و بهره‌مندی از تراث گران‌سنگ و ذخایر ارزشمند متون قویم از صلحای سلف و وزانت و اعتبار مؤلفان آنها، ایجاب می‌کند که در بازسازی و اصلاح و تدوین متون درسی، اهتمام و دقت و تأمل خاص و شایسته مبذول گردد و از سوی دیگر، دگرگونی و تحول در گرایش‌ها، نیازها، انتظارات، شیوه‌ها و الگوهای تعلیم و تربیت، مسئولیت متولیان امر پرورش و آموزش و برنامه‌ریزی درسی را، در حوزه افزون می‌سازد تا به صورت مستمر با آرایه‌بندی‌ها، الگوها و قالب‌های نو و با ارتقای محتوایی، به پیرایش و تدوین متون درسی، همت گمارند.

از این‌رو، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران براساس ضرورت‌ها و نیازهای یادشده، نسبت به تولید متون درسی، اقدام نموده و ده‌ها جلد کتاب درسی را طراحی، تدوین و منتشر ساخته و سومین اثر مشترک خود را به جامعه علمی و آموزشی کشور تقدیم می‌دارند و در این فرآیند سعی داشته‌اند ضمن حفظ اصالت و غنای محتوایی گنجینه‌های ارزشمند برجای مانده از عالمان گذشته، با کاربست فناوری آموزشی و رعایت اصول، معیارها و الگوهای جدید، متونی هماهنگ با اهداف و در چارچوب برنامه‌ها و سرفصل‌های مصوّب و متناسب با سطح علمی و انتظارات فراگیران ارائه کنند.

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۱

فصل اول: کلیات و پیشینه مطالعات زن و مرد

مقدمه.....	۵
مفاهیم اساسی.....	۷
جنسیت و جنس.....	۷
خانواده.....	۸
روان‌شناسی زن و مرد.....	۱۰
گذری به پیشینه و جایگاه زن و مرد در تاریخ ملل و ادیان.....	۱۰
جایگاه زن و مرد از دیدگاه اسلام.....	۱۳
جایگاه زن و مرد از چشم‌انداز قرآن و روایات.....	۱۳
جایگاه زن و مرد از نگاه اندیشمندان.....	۱۶
مباحث اساسی زن و مرد از منظر شهید مطهری.....	۱۸
زن و مرد از دیدگاه مصباح یزدی.....	۲۱
گذری بر مطالعات روان‌شناختی درباره زن و مرد.....	۲۲
طبقه‌بندی نقش‌های زنانه و مردانه.....	۲۷
تأثیر محیط اجتماعی و فرهنگی بر رفتارهای زن و مرد.....	۲۸
رابطه روان‌شناسی زن و مرد با دیگر گرایش‌ها.....	۲۹
گذری بر پیشینه توجه به تفاوت‌ها و ظرفیت‌های زن و مرد.....	۳۰
عرصه‌های جلوه‌گری تفاوت زن و مرد.....	۳۳
خلاصه فصل.....	۳۴
پرسش و تحقیق.....	۳۵

پیشگفتار

با مطالعه آثار و مشاهده قدرت خداوند و مخلوقات الهی، می‌توان ادعا نمود که بی‌تردید، انسان، اعم از زن و مرد، یکی از پیچیده‌ترین و پر رمز و رازترین مخلوقات خداوند است؛ زیرا این موجود کوچک، عالمی بزرگ از شگفتی‌ها و ظرافت‌ها را در خود جای داده است. انسان تنها مخلوقی است که به دلیل دارا بودن شرایط ویژه (اراده و اختیار) می‌تواند به عالی‌ترین درجات کمال صعود و یا به پست‌ترین درجات (حتی پایین‌تر از حیوانات) سقوط کند. آگاهی از همه ابعاد، ویژگی‌ها و توانمندی‌های این مخلوق پر رمز و راز، کاری بس مشکل است و این مشکل مضاعف خواهد بود، زمانی که مشخص شود عناصر این مخلوق، یعنی زن و مرد نیز، تفاوت‌های زیادی دارند. مرد و زن هر یک نیمی از پیکره بشریت را تشکیل می‌دهند و براساس مبانی اسلامی دارای اشتراک در سرشت، کرامت، هدف غایی، پاداش، قدرت انتخاب و اشتراک در تکلیف و... هستند. مرد و زن افزون بر اشتراکاتی که عمدتاً در مسائل ارزشی است، دارای تفاوت‌های شناختی، عاطفی، روان‌شناختی، ارتباطی، اخلاقی، معنوی و... هستند. مطالعه و بررسی روان‌شناسی زن و مرد و تفاوت‌های آنان، یکی از موضوعات دائمی ذهن بشر و پژوهش‌های محققان بوده و هست. این امر در دوران معاصر به دلیل شرایط خاص روابط اجتماعی و ظهور اندیشه‌های نو، همانند اندیشه فمینیستی، اهمیت مضاعفی دارد؛ زیرا فمینیست‌ها اندیشه‌ها و افکاری را ترویج می‌دهند که با طبیعت و سرشت واقعی انسان هماهنگ نیست و با اهداف خلقت انسان و به‌ویژه با مبانی استحکام خانواده منافات دارد.

توجه نکردن به تشابه و تفاوت‌های زن و مرد و نیز ابعاد این تفاوت‌ها ممکن است باعث خطا در ارزیابی استعدادها و توانمندی‌های آنان، خطا در واگذاری نقش‌های متناسب، خطاپذیری در قضاوت،

آسیب‌پذیری در آموزش و تربیت زن و مرد و محاسبه غیردقیق در دیگر عرصه‌ها و ابعاد شود. ناآگاهی از ظرفیت‌های زن و مرد، صدماتی به هر دو جنس و به‌ویژه به استحکام خانواده وارد می‌کند، اگر مردان و زنان به تفاوت‌ها و مشابهت‌های یکدیگر واقف باشند، تعامل منطقی، رفتار سنجیده و درک صحیحی از یکدیگر خواهند داشت.

با نگاهی اجمالی به تاریخ زندگی بشر روشن می‌شود که در ادیان مختلف، تمدن‌های کهن و حتی در دوران معاصر، رویکردهای متفاوتی درباره زن و مرد وجود داشته و دارد، برخی تحت تأثیر فرهنگ غالب زمانه خود زن را تحقیر و فاقد توانمندی‌های ارزشی، معرفتی و مهارتی لازم دانسته‌اند و برخی نیز نگاهی منصفانه به زن و مرد داشته‌اند. در تاریخ ادبیات روان‌شناسی نیز در زمینه تفاوت زن و مرد با اظهار نظرهای متفاوتی روبه‌رو هستیم. برخی تلاش کرده‌اند این تفاوت‌ها را به حداقل برسانند و برخی نیز معتقدند که تفاوت زن و مرد اساسی است. در اسلام بر تفاوت نقش‌های زن و مرد تأکید شده و نه بر تفاوت وجود و انسانی آنها. نقش‌های متفاوتی که به زن و مرد واگذار شده است، متناسب با ظرفیت، توانمندی و قابلیت‌های آنان بوده و در راستای شکل‌گیری نظام احسن و اهداف خلقت بوده است.

کتاب پیش‌روی که برای دانشجویان مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد در رشته مطالعات زنان، علوم تربیتی، روان‌شناسی، حوزه علمیه خواران و دیگر رشته‌های مربوطه نگارش شده است، اهداف خاصی را پیگیری می‌کند. آشنا ساختن دانشجویان با روان‌شناسی زن و مرد (شباهت‌ها و تفاوت‌ها)، با بهره‌گیری از تحقیقات و پژوهش‌های علمی بی‌طرف و با بهره‌گیری از آموزه‌های اسلامی، از اهداف اساسی نگارش این کتاب است. تبیین جایگاه ارزشی زن و مرد در ادیان مختلف و به‌ویژه از نگاه آموزه‌های اسلامی، هدف دیگری است که در این کتاب پیگیری شده است. تبیین تفاوت‌های فیزیولوژیکی، بیولوژیکی، شناختی، عاطفی، جنسی، اخلاقی، ارتباطی و... با بهره‌گیری از نظریات مختلف و پژوهش‌های تجربی و همچنین با بهره‌گیری از مبانی نظری اسلامی از مباحثی است که در این کتاب به‌طور جامع و دقیق به آن پرداخته شده است، البته ناگفته روشن است که طرح همه مباحث زنان در حوزه روان‌شناسی زن و مرد نیازمند فرصتی بیشتر و تألیف آثار فراوان است، از این‌رو، در مجموعه حاضر تلاش شده به مقدار سه واحد درسی به مطالبی که اهمیت بیشتری دارد، پرداخته شود.

در اینجا بر خود لازم می‌دانم از زحمات همه کسانی که در به ثمر رسیدن این مجموعه ما را

یاری کرده‌اند، به‌ویژه از همکار گرامی آقای دکتر مسعود جان‌بزرگی که ویرایش و بازنگری کل فصول و نگارش فصل سوم و قسمتی از فصل چهارم این کتاب را به عهده داشتند و از استاد عالی‌قدر آیت‌الله سیدمحمد غروی‌راد که ناظر و ارزیاب علمی این کتاب بودند و از دیدگاه‌های ایشان بسیار بهره‌بردم و از دیگر نیروهای مدیریت امور پژوهش و انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تشکر و قدردانی کنم.

در پایان، ثواب نگارش این کتاب را به روح بلند و ملکوتی ائمه معصومین (علیهم‌السلام)، شهدا، علما و والدینم، که همیشه از دعای خیرشان بهره‌مند بوده‌ام، هدیه می‌کنم و برای استادان و دانشجویان گرانقدر، آینده‌ای درخشان، زندگی‌ای سالم و بالندگی در عرصه‌های علمی همراه با سعادت و بهروزی آرزو مندَم.

قم - علی‌احمد پناهی

مصادف با عید بزرگ غدیر خم سال ۱۴۳۷ قمری